

ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԳԱՊԵՏ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՈՎՎԱԿԱՆ ՆՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈՐ-ՆԵՐՄԷՅԵՎԱՆԻ ԵՎ ՀՅՈՒՍԻՍՇՅՈՒՆ ԿՈՎԱԿԱՍԻ ԹԵՄՈՒՄ

(Խոհեր և տպավորություններ)

նշինք ու միշտ պայծառ պիտի մնա իմ հիշողության մեջ ամառային այն խաղաղ երեկոն, երբ Վեհարանի պարտեզում ունկընդրում էի Վեհափառ Հայրապետի խրատական խոսքերին, Նոր-Նախիջևանի և Հյուսիսային Կովկասի բնմի առաջնորդի օգնականի պաշտոնը ստանձնելու համար:

«Ահա առիթի հունձը բազումք են և մշակը սակավք»: Գացեր և մխիթարեցեր մեր ժողովըրդին, որ կապրի Ս. Էջմիածնի և մեր բաղցր Հայրենիքի սիրով ու կարոտով: Տարեք անոնց Մեր հայրական օրհնություններն ու սիրալիանդ ողջույնները: Տեր ընդ բեզմ:

Վեհափառ Հայրապետի Ս. Աջը համբուրելուց և օրհնությունն ստանալուց հետո, հրաժեշտ առի, ապա իջա Մայր Տաճար, ուր ծունկի եկա և աղոթեցի Իջման Ա. Սեղանի առջև իմ ապագա գործի հաջողության համար:

Ինչ հավատով ու հույսով ես ճանապարհ ընկա: Վանքի ինքնաշարժը սրբնապաշտանում էր ինձ վերջին անգամ նրեանի լուսավոր ողորկ փողոցներով: Մոտենում են բաժանման վերջին վայրկյանները: Որքան բաղցր ու կարոտալի է դառնում այդ րոպեին ամեն ինչ: Ես ամուր փարվել եմ նրեանին, հայրենի անուշաբույր հողին, նրա դարավոր սրբություններին, բոլորին, ամեն ինչին ու ջերմաջերմ համրույրներ դրոշմում: Չեմ ուզում բաժանվել ոչ մեկից: Բայց կոշման ձայնը ինձ զգաստադնում է և շոգեկալոր խլում է ինձ և տանում հեռու, հեռու:

Նոր-Նախիջևանի և Գոնի-Ռոստովի միջև ներկայումս տարածություն չկա. առաջինը երկրորդի շրջաններից մեկն է: Ոչ պաշտոնական տվյալներով այստեղ հաշվվում է մոտ

20.000 հայություն: Կան երկու եկեղեցիներ, մեկը Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, որն ավելի հին է (երկուսն էլ արձանագրություն չունեն), կառուցված 18-րդ դարում, իսկ մյուսը՝ Ս. Հովհաննես Կարապետ, նոր է և աչքի է ընկնում հայկական ճարտարապետության հատուկ ոճական իր առանձնահատկություններով: Պատարագեցի Ս. Հովհաննես Կարապետ եկեղեցում և քարոզեցի: Ներկա էին բազմաթիվ հավատացյալներ: Մատաղներ արվեցին, պատրաստվեցին ձոխ սեղաններ բոլորի համար:

Ապա այցելեցի Արմավիր քաղաքը, ուր ապրում է շուրջ 5.000 հայություն: Արմավիրցիների պատմությունը շատ հին չէ: Նրանց մի մասը արևմտահայեր են և հաստատված են այստեղ առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, իսկ հիմնական մասը տեղադիրներ են, որոնց նախնիները տեղափոխվել և բերվել են այստեղ լեռնաբնակ չերքեզների միջից, շնորհիվ իրենց հայրենասեր առաջին հողատեր հովվի՝ Կարապետ վարդապետ Արծիվյանի: Արմավիրցիները իրենց բաջարթուն հովվին թաղել են սուրբ եկեղեցու բակում և սրբությունը են պահում նրա հիշատակը: Շիրիմի վրա կարդացվում է հետևյալ արձանագրությունը.

«Արծիվյան Կարապետ վարդապետ փաշարան ընդ վիմաս ասա լի ատուրք պատարուն ցրելոյ ի շերեքս անհովի հայկազնոց: Սա գտաւ սփոփիչ փաշ պաշտպան հաւատոյ: Չանձն տուաւ ի վտանգս իւր հօտին, փոխանակ անաուր լեռնորդեայց կաց ընդդէմ շահաւոր անհեկուն բազմաշխատ ցվախեան իւր կենաց, գերեյոց գերեղարձ երախտեացն ի-

շատակ մնացել անմոռաց սերնդոց Արմա-
րայ հայկազանց: Վախճանեալ 102 ամաց յ—3
օգոստոսի. 1856 ամի....» (կետերի տե-
ղերը ջարդված են):

Ջերբեզայերը միայն չերբեղերեն և ու-
սերեն լեզուներով են խոսում, իսկ մնացած
հայերը՝ հայերենով: Ունեն մի մեծ աղյու-
սաշեն եկեղեցի (մոտ 100 տարվա, առանց
արձանագրության): Տասնյակ կիրումներեն
հեռվից երևում են եկեղեցու երկնամուկ
զմբեկները: Եկեղեցին դարից և ներսից նո-
րոգված է, կոկիկ և մարուր:

Արմավիրում ևս պատարագեցի և քարոզե-
ցի նախ Լուսավորչի տոնի վերաբերյալ, իսկ
երկրորդ անգամին՝ Ս. Էջմիածնի մասին:
Ներկա էր հավատացյալների մեծ բազմու-
թյուն, ավելի շատ չերբեզայերի մեծ բազմու-
թյուն, ավելի շատ չերբեզայերի ուրախությու-
նը, երբ մի քանի բառերով թարգմանեցի քա-
րոզիս բովանդակությունը ուսերեն: Ես ա-
ռաջին անգամն էի տեսնում նման հայերի,
որոնք, մոռանալով իրենց մայրենի լեզուն և
մի շարք ազգային սովորություններ, զեռ-
զարմանալի չափով պահպանում էին հայ
շունչն ու հոգին՝ շնորհիվ միայն Լուսավորչի
սուրբ հավատի:

Շարունակելով հովվական այցելությունս,
հասա Մեծ Սալա գյուղը, Գոնի-Ռոստովից
մոտ 20 կիլոմետր հեռավորության վրա:
Գյուղում կա շուրջ 400 հայ բնատանիք: Գյուղի
եզրին, մի գեղեցիկ բարձրավանդակի վրա,
կանգնել է Ս. Աստվածածին հռչակապ եկե-
ղեցին: Հեռվից այն գեղեցիկ է, վեհ, տպավո-
րիչ: Ներքնապես այդ սրանչիկ եկեղեցին
կարծի ունի վերանորոգության:

Կիրակի օր պատարագեցի և քարոզեցի Ս.
Էջմիածնի մասին: Այստեղ էլ հայերը խոսում
են Նոր-Նախիջևանի խրթին բարբառով:

Պատարագեցի և քարոզեցի նաև Նոր-Նա-
խիջևանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր եկե-
ղեցում: Սուրբ պատարագին ներկա էր մեծ
բազմություն, շուրջ 1.000 հոգի: Պատա-
րագի երգեցողությունները հաջողությամբ
կատարեց Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու
քառաձայն խումբը: Սուրբ պատարագից հե-
տո ևս հետաքրքրվեցի երգչախմբի կյանքով
և պատմությամբ: Պարզվեց, որ երգչախմբի
բոլոր անդամներն էլ երջանկահիշատակ Գե-
վորգ Չ. Հայրապետի նախիջևանցի նախկին
աշակերտներից էին: Ես գտնվում էի հան-
դուցյալ ու սիրելի Տ. Գևորգ Չ. Կաթողիկոսի
ծննդավայրում, ուր նա երկար տարիներ
կրթել ու դաստիարակել է սերունդներ: Նոր-
Նախիջևանցիները առանձին հպարտությամբ
էին խոսում «իրենց Կաթողիկոսի» մասին:
Նրանք ցանկություն էին հայտնում, որ հան-

դուցյալ Հայրապետի տապանաքարի վրա
«Հայրենասեր» բառին տորթներ պետք է ա-
վելայցնել նաև «Նոր-Նախիջևանցի»:

Սուրբ պատարագից հետո տրվեց պաշտո-
նական ընդհանուր սեղան, ուր կենացներ ա-
ռաջարկվեցին Վեհափառ Հայրապետի արև-
շատության, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հովի-
տենականության և Մայր Հայրենիքի հզորու-
թյան համար: Խմբովին երգեցինք «Էջ Միա-
ծինն ի Հօրէլ» շարականը: Խորունկ հուզմուն-
քից շատերը արտասվում էին: Արտասուքներ
էին հոսում նաև իմ աչքերից: Ս. Էջմիածինը
եղել և մնում է ամեն հայի ուրախության
սկիզբը:

Հաջորդ օրը այցելեցի Չալվեր գյուղը, որը
Գոնի-Ռոստովից մոտ 25 կիլոմետր հեռա-
վորության վրա է գտնվում: Գյուղը հայկա-
կան է, ուր ապրում է 1.800 բնատանիք: Խո-
տակցական լեզուն է Նոր-Նախիջևանի բար-
բառը: Գեղեցիկ է Ս. Համբարձում եկեղեցին,
երկնի մոլի մեջ մխրճված իր եռահարկ զբ-
բեկով: Եկեղեցին արձանագրություն չունի:
Սուրբ պատարագի մատուցմամբ և բանին
կենաց քարոզությամբ մխիթարեցի նաև այս
գյուղի հավատացյալներին:

Նույն օրը եղա նաև հարևան Թոփթի գյու-
ղում, ուր կա 400 հայ բնատանիք:

Չալվերի, Մեծ Սալայի, Թոփթիի, Օրշոնի-
կիձևի և Արմավիրի եկեղեցիները աչքի են
ընկնում իրենց ճարտարապետական առանձ-
նահատկություններով, ինքնատիպությամբ և
հայկական ոճի հարազատությամբ: Դրանք
անդին բեկորներ են մեր դասական ճարտա-
րապետության:

Իմ հովվական երկրորդ շրջապայությունը
ընդգրկեց Կրասնոդարը, Դրոզնին, Ղզա-
րը, Աստրախանը, Օրշոնիկիձեն, Բուդյոնո-
վսկը, Կիսլովոդսկը, Պյատիգորսկը, Ստավ-
րոպոլը, Մոզդուկը և Եղեխան: Ամենուրեք
պատարագում էի և քարոզում, գտնում շեքմ
և սրտագին ընդունելություն: Հիշյալ վայրերի
հայությունը զաղթել է զանազան տեղերից.
մեծ մասամբ արևմտահայեր և դարբասազի-
ներ են, որոնք հարազատ են մնացել իրենց
ազգային ավանդություններին և սովորու-
թյուններին:

Ես մխիթարությամբ պետք է նշեմ, որ թե-
միս հայության սրտում կենդանի է հավատի
անսպառ հուրը, սերը դեպի Ս. Էջմիածինը,
Մայրենի եկեղեցին և Ամենայն Հայոց Հայ-
րապետությունը: Միայն ժողովրդի մեջ մըռ-
նեկուց հետո համոզվեցի, թե որքան մեծ
ակնկալություններ ունի տակավին հայ ժո-
ղովուրդը իր անձնվեր հոգևորականությու-
նից, և թե որպիսի մեծ առաքելություն ունի
կատարելու հայ հոգևորականն իր հարազատ
ժողովրդի համար:

Եւ իմ հովվական այցելութիւնից վերադարձա հոգեպէս բավարարված, ոգևորված և խանդավառ:

Մեծ եղավ ուրախութիւնս, երբ, վերադառնալով իմ հովվական շրջագայութիւնից, դրասեղանիս վրա հալաքված նամակների մեջ գտա Վեհափառ Հայրապետի հետեյալ սրբատառ նամակը.

«Մեծ գոհունակութեամբ կարդացինք Ձեր երկու շահեկան նամակները Ձեր գործունեության մասին: Եստ ուրախ ենք մանավանդ, որ խանդավառված եք Ձեր պաշտոնով և

Ձեր աշխատանքներով: Գործի հաջողության առաջին գրավականն է այդ: Ձեր մեջ կտեսնենք ներշնչված հոգևորականի մը հոգին, որ հետզհետե կգիտակցի իր առաքելության մեծ կարևորության՝ հօգուտ ժողովրդին և Հայրենիքին: Եարունակեցեք Ձեր գործը այնպէս, ինչպէս սկսեք եթ՝ սիրով, լրջութեամբ և համարձակութեամբ: Եվ գրեցեք Մեզ հաճախ:

Այո՛, սիրելի Վեհափա՛ռ, Ձեր իմաստուն առաջնորդութեամբ, կշարունակենք մեր աստվածահաճո գործը, հօգուտ հայ ժողովրդին և Հայրենիքին:

